

אמונת ישראל משעורי מרן הראי"ה קוק על ספר הכוזרי

(חלק ג)

מאמר חמישי, פרק כ"ב

עריכה, סגנון, כותרות והערות
אברהם קוסמן

ראשי הפרקים:

א

ההשגה הרוחנית של האדם

- א. השגת השכל לעומת ראיית הנבואה
- ב. מוגבלות התפישה באלוקות
- ג. סתירת דעת הפילוסופים בהגדרת המושג אלוקי
- ד. אמונה ועבודת ה' קודמות ליריעה השכלית

ב

הנבואה לעומת הנבואה האידאלית המקורית

- א. החושים והשכל – קלקולם ונפילתם לעומת הנבואה
- ב. נבואת משרע"ה לעומת שאר הנביאים
- ג. החוש השכל והנבואה במצבם המקורי
- ד. הנבואה הטבעית המקורית – נבואת משרע"ה

ג

תכונת "כבר הפה" של משרע"ה

- א. תהליך הדיבור שבארם – מהמחשבה ועד לפה
- ב. צמצום עולם המחשבה בדיבור
- ג. מעלת ה"כבר פה" של משה

ד

מעמד הבכורה של המצוות המעשיות

- א. שלימות העולם המחשבתי בהגשמתו המעשית
- ב. יסוד ס' הכוזרי להראות את בכורת המצוות המעשיות
- ג. בא"י מתגלה החלק המעשי במילואו
- ד. השתוקקות החבר לא"י

ה

היחס בין הרוח לחומר

- א. ההשקפה המטריאליסטית וההשקפה האיראליסטית
- ב. היהדות הינה המזיגה של ההשקפה הרוחנית והחומרית
- ג. התכלית – שהציור יתגשם במעשה
- ד. אחרות המחשבה והמעשה

ו

הרביקות האלוקית והרביקות האנושית

- א. הרביקות האנושית שעפ"י הפילוסופים
- ב. הרביקות האלוקית שעפ"י הנבואה
- ג. הירור מצוה

ז

עם ישראל וארץ ישראל

- א. השגת כל עם קשורה בארצו
- ב. ארץ ישראל מקום גילוי השכינה
- ג. מצוות התלויות בארץ
- ד. התשוקה לא"י צריכה להתגשם בעליה אליה

ח

ציונות

- א. הציונות של ר' יהודה הלוי
- ב. תנועת הציונות
- ג. הגשמת שליחותה של תנועת הציונות

ט

תכלית כנסת ישראל בארץ ישראל

- א. בנין כנסת ישראל בארץ ישראל
- ב. תיקון עולם במלכות שדי

בחלק זה (חלק ג'), של שעורי מרן הראיה בט' הכוזרי, נערכו השיעורים במתכונת מחודשת, בתוספת כותרות משנה ציונים ומקורות, והשואות לספרי הרב. הטקסט עצמו סוגגן אך במעט כפי ההכרח, בכדי לשמר כמה שאפשר את הנוסח המקורי.

כמו כן צולמו פסקאות מהכוזרי שעליהם כנראה היתה מוסבת הרצאתו של הרב. פסקאות אלו ניתנו לפי מהדורת "אבן שמואל", למרות ששיעוריו של הרב ניתנו עפ"י תרגומו של "אבן תיבון" – מפני הבנתם כיום לצבור הרחב. במקומות מסויימים שהיתה משמעות לשינוי הנוסחאות שבין המהדורות, צויין הדבר.

א

ההשגה הרוחנית של האדם

ויקשאדם מניע בעינו אל העצם הראשון ואל התארים שיתכן ליחס לו, יתרחק מן התקרה באלה בהכירו כי מסוף אור המסנור את הראיה מסתיר אותם. אכן השגת העצם הראשון נמנעת מאתנו מחמת קצור ראית עינינו ומתוך חלשת ראיתנו הסנימית, לא מפני שהוא נסתר או פגום, - כי אצל בעלי הראיה הנבואית עצם זה הוא מלא אור, קהיר ונגלה במדה כזאת שאין הם מרגישים בצורך להביא עליו ראיה. ואלו אנחנו המדרגה העליונה האפשרית לנו בהשגת אמתתו של העצם הראשון היא שצפיר בתוך הדברים הטבעיים את שאין לו סבה טבעית תיחס זאת אל כח שאינו גשמי, כי אם אלוהי. מעין זה אומר גליגוסי על הפנח המצוי - הפנח הנזה, הקשוב בעיניו משאר כל הפחות, אינו בא, לידעתו, מצד מצינת היסודות, כי אם מצד ענין אלוהי. על הפנח האלוהי אנו עומדים גם מתוך הסתכלותנו במעשה הנסים שבו עצמים מסימים והפכים לאחרים, וכל מנהגי הטבע משתנים, וכלא כל תחבולה קודמת ובראים דברים שלא היו עד עתה במציאות. והו ההבדל בין המופתים שעשאו על ידי משה עה ובין מעשה 'החרטמים בלטיהם'; אלו בדרך בני אדם אחריו החרטמים היו מוצאים את התחבולה בה השתמשו תללו - כמו שאמר ירמיהו: -הכל המה, מעשה תעתעים וגו' - זאת אומרת: אם תבדקו אחרי מעשהיהם תראו כי מאסס הם, פסחורה המזיפת; אולם הדבר האלוהי, כל אשר תבדק אחריו, תמצאהו כזהב השהור.

א

השגת השכל לעומת ראיות הנבואה

בהנהגת ה' את העולם, יכולים אנו לומר שחוסר הבנתנו נובע מחוסר ידיעת מכלול הסיבות, אבל למעלה מההנהגה, חוסר השגתנו אינה סיבתית-מקרית אלא עצמית.

השכל האנושי משיג את ידיעותיו בשלבי הגיון, השתלשלות של מופתים וראיות, הקדמות תולדות ומסקנות. הנבואה לעומת זאת, איננה זקוקה לשלבי הגיון מדורגים, כי היא הופעה-הזרחה. השגה עליונה זו איננה לימוד, אלא הכרה עליונה, נפשית ופנימית מבלי שום סיבות טבעיות.

הזוהר הקדוש קורא לזה: "לאשתאבאה בגופא דמלכא"², דהיינו הנבואה היא בבחינת מגע באלוקות כביכול, אם אפשר לומר כן. לא בבחינת מרע, אין בה שום טבע, כי היא למעלה מכוחות הנפש, למעלה מכח השכל והקשי ההגיון^{2א}. מעין מה שאמר גליגוס על הכח המציייר³ שהוא למעלה מן הציורים, וראה בו ענין אלוקי - למעלה למעלה מזה, הוא ענין הנבואה.

1. מוסב על הפיסקה הקודמת בכוזרי: "וטוב לאדם להודות כי הוא בער, ולא יבין גם את הסיבות הנגלות". ועי' שעורי כוזרי ח"ב, חוברת ה' עמ' 35.
 2. ח"א, רינו. ועי' אוה"ק ב' עמ' שעו, שצה.
 2א. עי' כוזרי א, צה. ועי' עין אי"ה ח"א עמ' 17, פסק' לב.
 3. "תועלת האיברים".

ומשהזענו בהפְּרַת המְצִיאֹת לְמִדְרָגָה זוֹ אָנוּ אוֹמְרִים: יש בלא ספק דָּבָר לא גִּשְׁמִי הַמְנַהֵיג אֶת כָּל הַדְּבָרִים הַגִּשְׁמִיִּים. אוֹלָם שְׂכַלְנוּ אֵין בְּכַחוֹ לְחַקֵּר בְּמַהוּתוֹ; עֲלֵינוּ לְהִסְתַּפֵּק בְּהִסְתַּקְלוֹת בְּמַעֲשָׂיו וּלְתַרַּעַר עַל מַאֲד עֲצָמוֹתָיו. – כִּי אֵלֵינוּ יִכְלַע לְהַשִּׁיג אֶת אֲמַתּוֹ הִיָּה זֶה מַעֲיָד עַל חֶסְרוֹן שְׁלֵמוֹתָיו בּוֹ.

ב

מוגבלות התפישה באלוקות

השגתנו היא רק כמעשי הקב"ה – בסיבות, אך לא בעצמותו^{3א}, כי הוא ית' מרומם ונעלה מכל הסיבות.

כל התכלית של השגתנו האנושית היא להבין שההשגה האמיתית העליונה הינה למעלה משכלנו⁴, ההשגה העליונה היא הופעה והזרחה של השראה אלוקית עילאית.

הסיבה לכל החקירות האנושיות היא בכדי לזכך את השכל⁵, לקרבו ולצרפו מהסיגים⁶, שיוכל לקבל, עכ"פ במידה מצומצמת, את האושר הפנימי האלוקי. שישגי מעין "בבואה דבבואה" מרוה"ק, "לאשתאבאה בגופא דמלכא"², דהיינו הדביקות הפנימית העילאית האלוקית.

וְאֵל גִּשְׁמִים לֵב אֵל דְּבָרֵיהֶם שֶׁל הַפִּילוֹסוֹפִים הַמְחַלְקִים אֶת הָעוֹלָם הָאֱלוֹהִי לְמִדְרָגוֹת אֲחָדוֹת. – אֲצִלְנוּ כִּלְוֹן מִדְרָגָה אֱלוֹהִית אַחַת. הַגִּלְתִּית לָנוּ בְּרִנָּע שְׁאֵנוּ עוֹזְבִים אֶת תְּחוּם הַגִּשְׁמִי: אֵין אִסּוּא מְנַהֵיג לְדְבָרִים הַגִּשְׁמִיִּים כִּי אִם הָאֱלוֹהִים לְבַדּוֹ.

וַיִּמָּה שֶׁהֵבִיא אֶת הַפִּילוֹסוֹפִים אֶל הַשְּׁעָרֵת רַבִּי הָאֱלוֹהוּתִי הוּא דְבָר הַתְּבוּנָתָם בְּתַנְעוּת הַגִּלְגָּלִים, שֶׁסָּרְחוּ וּמָצְאוּ לְמַעַלָּה מֵאֲרָבָעִים, וְלָכֵן חָשְׁבוּ כִּי לְכָל אַחַת מִן הַתְּנַעוּת הַלְלוּ סִבָּה שׁוֹנָה מִזוֹ שֶׁלְתַּחְבָּרָתָהּ. וְשׁוֹב: הֵם בָּאוּ לִידֵי הַמְסַקֵּנָה כִּי הַתְּנַעוּת הָאֵלֶּה לֹא הִכְרַחֵיֹת וְלֹא טַבְעִיֹת הֵן, כִּי אִם מֵעַם רְצוֹן חֶסֶד בָּאוּ. – וַיִּמָּה נִתְחַיֵּב לָהֶם כִּי כָּל אַחַת מִתְּנַעוּת מְנַפֵּשׁ, וְכִי כָּל גִּשְׁמִי מְקוֹרָה בְּשִׂכְלָה, וְשִׂכְלָה זֶה הוּא מְלֵאָךְ, וְגִבְדָּל מִן הַחֶמֶר. וְלְשִׂכְלִים הֵהֵם קְרָאוּ: אֱלִים, מְלֵאָכִים, טְבוֹת שְׁנִיּוֹת, וְעוֹד. – וְהַמְדְרָגָה הָאֲתֵרֹנָה שֶׁבָּהֶם וְהַקְרוֹבָה בְּיִתְרָה אֵלֵינוּ הִיא הַשִּׂכְלָה הַסּוֹעֵלִי, שֶׁלְּפָנֶי סִבְרָתָם הוּא הַמְנַהֵיג אֶת הָעוֹלָם הַמְחַחוֹן הַזֶּה. מִמֶּנּוּ בָּא הַשִּׂכְלָה הַהִיּוֹלִי, וְאֲתֵרֵיו – הַגִּשְׁמִי, וְאֲתֵרֵיהֶם הַשְּׂבַע, וְאֲתֵרֵיו – הַפְּחוֹת הַשְּׂבַעִיִּים וְהַחִיּוּנִיִּים, וְכִהְלִלוּ – כִּי כָּל אֶבֶר וְאֶבֶר. אוֹלָם כָּל אֵלֶּה אֵינִם כִּי אִם דְּבָרִים הַמוֹעִילוֹת רַק לְחִדּוֹד הַשִּׂכְלָה, לֹא לְהַפְרַת הָאֲמִתִּי, וְהַנְּסָפָה לְכָד סוֹסוּ יוֹצֵא לְמִינֵת.

- 3א. עי' "חובות הלבבות", שער הייחוד טוף פ"י. מו"נ ח"א, ל"ב. כוזרי עמ' קטר.
4. "בחינת עולם" יג. ה"עקרים" ב, ס"פ ל–"תכלית הידיעה שלא נדע". ועי' מו"נ ח"א נח-נט, ועי' "עקבי הצאן" מאמר "דעת אלוקים", מדות הראיה עמ' קכה, אורות עמ' קנה, ה.
5. עי' "שעורי כוזרי" ח"ב, חוב' ה' עמ' 34.
6. עי' "שמונה פרקים" לרמב"ם פ"ו.

ג

סתירת דעת הפילוסופים בהגדרת המושג אלוקי

הפילוסופים הקדמונים⁷ דירגו את הבריאה לחלקים שונים, וכל מה שהוא למעלה מההשגה האנושית אמרו שהוא כבר בבחינת אלוקות, ואילו אנחנו אומרים שכל מה שנכנס בגדר השגתנו הוא כבר גשמי⁸.

אפי' השגותנו השכליות העליונות ביותר הינן גשמיות לעומת ההשגה העליונה האמיתית⁹, היות והארם הגשמי למרות כל התאמצותו להפשיט את שכלו, אינו יכול להנתק מכל סיגי הציורים הגשמיים הכרוכים אחריו, ולרוממו אל הרוחניות האמיתית.

אנו אומרים: הבורא ית' הוא המנהיג הבלעדי של כל חלקי המציאות בין הגשמיים ובין הרוחניים כולם גפעלים ממנו, "גבוה מעל גבוה שומר, וגבוהים עליהם"¹⁰, ואין פועל ומנהיג ברצון אמיתי מבלעדי הבורא ית' ויתעלה¹¹.

וְאֵל תִּשִׁים לִבְךָ אֶל הָרְאִיָּה שֶׁהִבִּיאוּ הַקְּרָאִים מִן הַצִּוִּי שֶׁצָּנְהָ דָּוִד
 ע"ה לְכַנּוּי: „וְאֵתָה, שֶׁל מָה בְּנִי, דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעִבְדֵהוּ!" – שְׁמֹנֶה
 בְּקִשּׁוֹ לְהוֹכִיחַ כִּי קִדְּם כָּל צְרִיף אֲדָם לְדַעַת אֶת אֲמַתַּת הָאֱלֹהִים וְרַק
 אַחֲרֵי כֵן יִתְחַיֵּב בְּעִבּוּדַת הָאֱלֹהִים. הָאֲמַתַּת הִיא שְׂדֵנֵד לֹא צָנְהָ אֶת בְּטָ כִי
 אִם לְסִמָּךְ עַל קִבְּלַת אָבוֹתָיו וְאָבוֹת אָבוֹתָיו, לְהֶאֱמִין בִּ'אֱלֹהֵי אֲבֹרָהָ
 וְאֱלֹהֵי יִצְחָק וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב, אֲשֶׁר הִשְׁנִיחַ עַל הָאָבוֹת בְּכָל עַת וְקִים
 הַבְּטָחוֹתָיו לָהֶם, בְּהַרְבוּתוֹ אֶת זְרַעֲם וּבְהַנְחִילוֹ אוֹתָם אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל
 וּבְהַשְׁרוּתוֹ שְׂכִינָתוֹ בְּתוֹכָם וּבְהַשְׁפִּיעוֹ עֲלֵיהֶם כְּמָה טוֹבוֹת אַחֲרוֹת. וְהוּא
 הַדְּבָר בְּטַנֵּע לְמֵאֵמֵר – אֱלֹהִים אֲשֶׁר לֹא יִדְעָתֶם – שְׂאֵין הַכֹּנֶה בְּזֶה
 לְיִדְעָה בְּאֲמַתָּתָם, כִּי אִם: „אֲשֶׁר לֹא רָאִיתֶם מֵהֶם לֹא טוֹב וְלֹא רָע. – אִם
 כֵּן. אֵל תִּתְחַלּוּ מֵהֶם דְּבָר וְאֵל תִּירָאוּ מִסְּנִיָּהֶם».

ד

אמונה ועבודה ה' קודמות לידיעה השכלית

הפילוסופים באו והעמידו את הכל על הידיעה השכלית¹². הם הביאו ראייה לדעתם זו מהכתוב: "דַּע אֶת אֱלֹהֵי אֲבִיךָ וְעִבְדֵהוּ"¹³, הם העמידו את הנגינה – הדרגש על "דַּע", שעיקר העבודה היא הידיעה. לדעתם אין שום עבודה ללא חקירה וידיעה, דהיינו ידיעת כל הדברים שאפשר לשכל האנושי להשיג בידיעה האלוקית על אמיתתם¹⁴.

7. עי' אלפראבי – ספר ההתחלות.
8. עי' אורות עמ' קנד, פסק' ד'.
9. עי' גם אוה"ק ח"ב עמ' שמח, ועי' ערפלי טוהר סוף עמ' מה, אורות עמ' קכד, ה.
10. קהלת ד, ז.
11. עי' "קל"ח פתחי חכמה" פתח א'.
12. הכוונה היא לכת ה"קראים" שדעותיהם הושפעו מדעות הפילוסופים שסברו שעיקר העבודה היא החקירה השכלית, (עי' גם מאמר א, א – דברי הפילוסוף). אך אין הכוונה כאן לרבנו בחיי (א, ג) וכן מו"ג (ג, נא) והעקיפה (שער ב'), שכונתם שיש חשיבות גדולה לבידור האמונה דרך חקירה שכלית.
13. דברי הימים א' כח, ט.
14. עי' גם "שערי כוזרי" ח"א, חוב' ד' עמ' 35.

אנחנו אומרים להם: "שפיל לסיפא דקרא"¹⁵: "אלוקי אביך". דהיינו עיקר ידיעתנו לא באה מצד השכל האנושי, אלא מצד אלוקי אבותינו. דהיינו ענין הבחירה שבחר ד' באבותינו ובזרעם אחריהם, לתת להם את התורה ולהנחילם את האושר העליון. בכך עם ישראל הינו אות בעולם¹⁶, אות על גילוי שכינה בעולם, כמ"ש: "והייתם לי סגולה מכל העמים"¹⁷, וכן: "וראו כל עמי הארץ כי שם ד' נקרא עליך"¹⁸.

יסוד עבודת ד' אינו מהשכל האנושי, אלא היא הופעה אלוקית הנוצרת באדם בעת יצירתו¹⁹.

החקירות השכליות תפקידן רק לצרף ולהסיר את המסכים המבדילים²⁰, ערפילי עובי החומריות, אשר מקדירים את הנפש, ולאחר זיכוכן ההזרחה תבוא מאליה²¹.

ב

הנבואה לעומת הנבואה האיראלית המקורית

הנבואה היא ההשגה הטבעית של האדם ב"כונה הראשונה"¹ נבואת משה ב"אספקלריה המאירה"² היא הטבעיות המקורית של הנבואה בכללה.

א

החושים והשכל – קלקולם ונפילתם לעומת הנבואה

כתב רס"ג בספרו "אמונות ודעות", ישנם ג' שערים אותם פתח הכורא לבני האדם להכיר את עולמו: החוש השכל והנבואה³.

15. עפ"י סוכה נב, ב.
16. עי' "שעורי כוזרי" ח"ב, חוב' ה' עמ': 23, 34.
17. שמות יט, ד.
18. דברים כח, י.
19. עי' כוזרי מאמר א', עט. ועי' "שעורים בס' הכוזרי", "מאמרי ראי"ה" עמ' 487 סעי' ג, ועי' גם "מדות ראי"ה" עמ' צח, א.
20. עי' "שמונה פרקים" לרמב"ם, פ"ז, מו"נ ח"ב.
21. עי' "מאמרי ראי"ה" עמ': 70, 74.

1. ביאור המושג "כונה ראשונה", עי' "שעורי כוזרי" ח"ב, חוב' ה' עמ' 21. על הכוזרי ה, כ. ועי' גם "מוסר אביך" עמ' כג.
2. יבמות מט, ב. ועי' אוה"ק ח"א עמ' רעו-רעה, ח"ב עמ' תקכ"ז פסק' יב.
3. בהקדמה, פרק ה', ושם: "ידיעת הנראה, מרע השכל, מרע הכרחי. ולנו קהל ישראל שער רביעי ההגדה הנאמנה – התורה והנבואה". כנראה שהרב כלל את "המרע ההכרחי" ב"שכל". ובניסוח קרוב יותר עי' שם ב"חלוקת הספר ומאמריו" הקדמה, ענין ד'.

באמת, כל שלושת השערים היו צריכים להיות במדרגה אחת, ובלשון הזוהר: "כמתקלא חרא" – משקל שוה. אך החטא גרם ל"שבירת הכלים"⁵, נתקלקלו העולמות וירד החוש ממדרגתו ונפל. אחריו נפל גם השכל אשר יסודו בחושים^{5א}. מסיבה זו היתה התורה צריכה להזהיר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עינכם, אשר אתם זונים אחריהם"⁶ – השכל והחוש.

במתן תורה ניתקן הכל וחזר למצב של קודם חטא אדה"ר⁷, כמ"ש: "וכל העם רואים את הקולות"⁸, החושים התקדשו והתרומומו. בני"ו ראו אפי' את הגשמע, וכידוע חוש הראות מעולה וברור מחוש השמיעה, כמ"ש "אינה דומה שמיעה לראיה"⁹.

בחטא העגל חזר שוב הקלקול¹⁰, ומפני כך הוצרך משה לשים מסוה על פניו¹¹ היות וחוש הראיה נפגם וירד ממדרגתו.

ב

נבואת משרע"ה לעומת שאר הנביאים

נבואת משה היא כולה אלוקית, אין בה מן הטבע ולא כלום. נבואת שאר הנביאים לעומת זאת זקוקה להכשרה קודמת¹², אלו הם "בני הנביאים" ששימשו את רבותיהם הנביאים בכדי להכשיר את עצמם לנבואה¹³, וכמ"ש אצל אלישע: "אשר יצק מים על ידי אליהו"¹⁴.

נבואת מרע"ה היא למעלה מהטבע, לפיכך לא היה יכול להתקשר עם הטבע¹⁵, נמצא שכל התורה היא למעלה מהטבע^{15א}.

מה שאנו מכנים את משה בשם נביא בצירוף לשאר הנביאים, אין זה אלא רק דרך השאלה והעברה¹⁶.

נבואת הנביאים היא רק "מירכי דקשוט": "נצח והוד תרין סמכי קשוט"¹⁷, והם נקראים "תמכין דאורייתא"¹⁸.

4. זוהר משפטים – "ספרא רצינועותא" פ"א.

5. עי' "עיץ חיים" שער ט'. ועי' "קל"ח פתחי חכמה", פתח לו. ועי' גם אוה"ק ח"ב עמ' תקכו-תקכז.

5א. עי' גבו "אורות האמונה" עמ' 35, 37.

6. במדבר טו, לט.

7. עי' שבת קמו, א: "בשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא, ישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן".

8. שמות כ, יח.

9. מכילתא יתרו יט, ט.

10. עי' שבת פח, ב. והשוה שבירת הלוחות.

11. שמות לד, לה.

12. עי' מו"נ ח"ב, לב. ועי' הלכות יסודי התורה פ"ז ד"ה, ר"שמונה פריקים" פ"ז.

13. מלכים ב' פ"ב ופ"ד.

14. שם ג, יא.

15. יתכן שכונתו על שנטה אוהלו מחוץ למחנה ופרש מן האשה – עי' שמות לג, ז.

15א. עי' אוה"ת, א, א.

16. עי' מו"נ ח"ב, לה. ובזוהר ג, רסז: "כל הנביאים לקבליה רמשה כקוף בפני בני נשא", הברלים גוספים בין נבואת משה לשאר נביאים עי' רמב"ם הל' יסודי התורה פ"ז ד"ז, ועי' אוה"ק ח"א עמ' ער"ה.

17. זוהר א, קפג ותיקו"ז הק' תב"א. ועי' אוה"ק ח"א עמ' רעד.

18.

כשם שיש "תמכין דאורייתא" בגשמיות – דוגמת יששכר וזבולון, והמחזיקים ירי לומדי תורה, שעליהם נא' "ותומכיה מאושר"¹⁹, כך ישנם "תמכין דאורייתא" ברוחניות, שהם הנביאים ביחס לתורה²⁰.

נבואת משה היא למעלה מהטבע, ונבואת שאר הנביאים היא בבחינת מקום החתך בין הטבע לאלוקי. בכדי לקשר את נבואת משה לשאר הנביאים בבחינת "ויאצל מן הרוח אשר עליו"²¹, וכן לתת אחיזה לתורה בעולם הגשמי הטבעי – נמצא גם במשה משהו מהיסוד הטבעי^{22א}.

נבואת שאר הנביאים ב"אספקלריה שאינה מאירה"²² יונקת מנבולות הנבואה של מרע"ה²³ ב"אספקלריה המאירה"²⁴.

ג

החוש השכל והנבואה במצבם המקורי

יסוד העולם ב"כונה הראשונה" היה "זיהרא קדמאה דאדם הראשון"²⁴. במדרגה זו שקודם חטא אדה"ר, היתה ההשגה האנושית הרבה מעל ההשגה האנושית דהאידינא. דהיינו כל שלושת השערים: החוש, השכל והנבואה – היו כולם ב"מתקלא חדא"⁴ "באספקלריה המאירה".

החטא גרם ל"שבירת הכלים"⁵ ולקלקול, שמחמתו כהה הזוהר העליון, וירדה כל ההשגה למדרגת "אספקלריה שאיננה מאירה". לא שכהה הזוהר העליון בעצמותו ח"ו, אלא המקבלים נפגמו. הם התגשמו והתעבו ולא יכלו לקבל את הזוהר העליון, הושם עליו "מסוה"²⁵. הפגם והקלקול הינו רק בעולם המידות, במדרגות הנמוכות, אבל לשורש העליון ביותר לא הגיע²⁶. השורש העליון הוא לעילא ולעילא מכל דרגין עילאי ותתאי, והוא מה שאנו מכנים "זיהרא עילאה דאדה"ר קודם החטא", "אספקלריה המאירה"²⁷.

מהשורש העליון שנשאר בטהרתו וזוהרו הראשון – משם יניקת הנבואה של מרע"ה, שהיא הנבואה העליונה ביותר – "אספקלריה המאירה", כמ"ש:

"אם יהיה נביאכם ד' כמראה וכו', בחלום וכו', לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא, פה אל פה אדבר בו, ומראה ולא בחידות"²⁸.

לעתיד לבוא המקודה, יתעלו ויתקנו העולמות משבירתם ויגיעו ל"עולם התיקון"²⁹, אז ישובו העולמות ל"אספקלריה המאירה" ללא אמצעים, היות והמדרגות התחתונות תתעלנה, שלושת השערים: החוש השכל והנבואה, יהיו כולם ב"מתקלא חדא".

19. משלי ג, יח.

20. עי' כוזרי ד, יא: "כל הנביאים עדים למשה ע"ה, וקוראים את העם לשמור תורת משה", ועי' גם מגילה (יד, ב): "כפליים כיוצאי מצרים נביאים עמדו להם לישראל" כו'.

21. במדבר יא, כד.

22א. עי' דב"ר יא, ד: "מחציו ולמטה איש וכו'".

22. עי' יבמות מט, ב.

23. עי' שמ"ר כח, ד: "כל הנביאים קבלו מסיני נבואתן".

24. זהר א, לו. ועי' אוה"ק ח"א עמ' רעט, ח"ב עמ' תצג, ובמקורות שם.

25. עי' לעיל ב, א.

26. "עץ החיים" שער ט' פ"ג.

27. זיהרא דאדה"ר שהיא המדרגה העליונה של "אספקלריה המאירה", שהיא גבוהה ממדרגת משה – עי' אוה"ק ח"א עמ' רעט ושם.

28. במדבר יח, ו-ח.

29. "שער הפסוקים" פ' בראשית (עהפ"ס מעץ הדעת), ועי' אוה"ק ח"א עמ' קג.

ד

הנבואה הטבעית המקורית – נבואת משרע"ה

נמצא לפי²⁰: שאעפ"י שנבואת הנביאים נראית קרובה יותר אל הטבע מאשר נבואת משה – כל זה רק ביחס להשגתנו הדלה, דהיינו מצב הטבע לאחר השבירה והקלקול. אך לאחר התבוננות עמוקה נראה להיפך, באמת רק נבואת משה הינה הנבואה הטבעית "בעצם" – דהיינו היסוד הטבעי של הנבואה שהוטבע בראשית הבריאה, ב"כוונה הראשונה"¹.

הטבעיות האמיתית של הנבואה קודם החטא והשבירה הינה "אספקלריה המאירה", נבואת שאר הנביאים לעומת זאת, יוצאת מהטבעיות המקורית של ה"כוונה הראשונה", נבואתם הועמה וירדה למדרגת "אספקלריה שאיננה מאירה".

מסיבה זאת אנו אומרים שהאלוקות – הרוחניות בעולם, שהתגלתה בתוקף זוהרה בנבואה, איננה יוצאת מגדר הטבע המקורי, אלא אדרבא, היא הטבעיות האמיתית של הבריאה ב"כוונה הראשונה". היות וקודם החטא והשבירה היתה השגה זו ב"אתגליא" "זיהרא דארם קרמאה"²⁴, "אור שבעת הימים"³⁰, אחר החטא עברה למצב "אתכסיא", כמתן תורה חזרה להיות ב"אתגליא", ושוב לאחר חטא העגל והחורבן ב"אתכסיא".

לעתיד לבוא תשוב להיות ב"אתגליא": "והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתיים כאור שבעת הימים"³¹.

ג

תכונת "כבד הפה" של משרע"ה

א

תהליך הדיבור שבארם – מהמחשבה ועד לפה

תכונת ה"כבד הפה" של משה¹ הינה המדרגה העליונה ביותר של ההשגה האלוקית.

לביאור דבר זה נחוץ לבאר קודם את "סוד" הדיבור שבארם. ידוע הוא כי הדיבור מקורו במחשבה². נדמה לאדם שהדיבור יוצא ישר מתוך המחשבה, כלומר הדיבור שהחליט במחשבתו להוציאו, יוצא מיד אל הפועל דרך מוצאי המכטא שבפה, אך באמת אין הדבר כן.

אילו היינו יכולים לראות את תהליך הדיבור, היינו רואים שהוא עובר בהשתלשלות ובהדרגות, מהמחשבה ועד לשלב האחרון שהיא יורדת ויוצאת מהכח אל הפועל בדיבור שבפה. היינו רואים כמה וכמה גלגלים דקים, דהיינו מערכות עצבי מוח זעירים,

30. ישעיה ל, כו לבאר הפס' בקשר לענין, עי' אוה"ק ח"א עמ' רנג-רנה "מאורות השכל והרגש". ועי' גם אורות עמ' פז פס' ג, אוה"ת א, ג.

31. עי' שם, ושם.

1. שמות ד, י.

2. עי' רש"י בראשית ב, ז: "ויהי אדם לנפש חיה, שנתווסף בו דעה ודיבור". ועי' "שיעורי כוזרי" ח"ב, חוב' ה' עמ' 24. ועי' אוה"ק ח"ב עמ' שלז.

שקשורים זה בזה, ופעולתם איננה נתפשת כחוג מדעינו. לפנייהם ישנם אף כמה גילגולים רוחניים³, שאינם נכנסים ונתפשים אף בצבת חכמי המדע. הדיבור מתגלגל בכמה וכמה גילגולים רוחניים למרכז המוח, ומשם אל תאי המוח של מערכות המחשבה, עד שהוא יורד ומשתלשל ומתגלם בדיבור שבפה.

כל התהליך נעשה במהירות כה גדולה, עד שאין האדם מרגיש בהדרגה ובהשתלשלות שבין עולם המחשבה לעולם הדיבור. כדוגמת מהירות זרם החשמל וקרני השמש, שאין אנו מרגישים את תלותם בזמן ובמקום – על אחת כמה וכמה קוי המחשבה המהירים פי כמה מאלו.

ב

צמצום עולם המחשבה בדיבור

לאחר כל ההשתלשלויות וההדרגות, אין הדיבור מבטא בצורה שלמה את כל מה שהתרחש ותסס בעולם המחשבה.

הדיבור הוא רק אחוז קטן מאלפי רבבות של העושר העצום הנמצא בעולם המחשבה. ככל שהאדם גדול יותר – במקוריות שכלית, הגות מחשבתית, גאונות – מחשבתו פחות מתגלה ומתגלמת בדיבורו⁴. היות ועולם המחשבה של האדם, ובפרט של אדם בעל מחשבה ונפש גדולה, הינו ים-גדול של אלפי גלים ובני גלים, הסוערים והומים בלי הרף. הדיבור הוא רק גל קטן, שנתלש מהים והגיע אל חוף הים.

עיקרן של המחשבות העליונות נשארות באדם עצמו, בבחינת: "יהי לך לבדך, ואין לזרים אתך"⁵.

ג

מעלת "כבר הפה" של משה

אם בחכמים כך, מה כבר יכולים אנו לצייר בנביא מן הנביאים, וק"ו שאין אנו יכולים להתעלות ולתפוש בשכלנו הדל, את מדרגת מרע"ה ארון הנביאים.

מה רם ונישא, עמוק ורחב היה ים המחשבה שלו, כח הנבואה שלו שנשקפה ב"אספקלריה המאירה".

כח הדיבור היה כה קטן ודל בכדי להוציא ולבטא את השגתו העליונה, וזוהי סיבת ה"כבר פה" של מרע"ה. כלומר, כבדות הפה וחולשת כלי המבטא לעומת מהירות מחשבתו, המרקיעה שחקים ומעופפת, למרומים "ברצוא ושב"^{5א}, כ"אדם שדרר בבית ובעליה כאחד". ומהעולם העליון היא שבה טעונה ועמוסה בעושר רב של מושגים עליונים, שכלי הדיבור ומוצאי המבטא חדלי אונים ודלי כח בכדי למסור אפי' אחוז קטן מאלף אלפים שבהם⁶.

3. עי' ראש מילין אות א', ועי' גם אוה"ק ח"א עמ' קיז, קכט.

4. עי' אגרות ח"א עמ' רסז. אוה"ק ח"ב עמ' שלו, פסק' ח. שבחי האר"י עמ' 4.

5. משלי ה, יז.

5א. יחזקאל א, יד ועי' אוה"ק עמ' קעב.

6. עי' גם מהר"ל "גבורות ה'" עמ' קיב. "עטור סופרים" עמ' 36. ועי' גם "אבן שלמה" פ"ח טע"י כו הע'

כ"ב. ועי' גם אוה"ק ח"א עמ' ו פסק' דה.

אהרון ע"ה, שהיה פחות ממדרגת משה, היה כבר מסוגל להיות לו לפה, כמ"ש: "ואהרון אחיך יהיה נביאך"⁷. מרע"ה היה בבחינת מה המנבא את אהרון, אם אפשר לומר כן בכדי לשבר את האוזן.

ד

מעמד הבכורה של המצוות המעשיות

א

שלמות העולם המחשבתי בהגשמתו המעשית

הציורים השכליים הם עיקר עולם המחשבה, אך הם אינם מקבלים את שלימותם אלא בהתגלמם כמעשים מוחשיים.

נמצא, שחשיבותו של עולם המחשבה שיתגלה בעולם העשיה, וכל הגודל והעוצמה של הקדושה, אינם רק בגעגועים שבעולם המחשבה, אלא דוקא בחלק המעשי - חלש התשוקה.

אעפ"י שדבר זה נראה לכאורה נגד הטבע, כי לאדם נראה שדוקא החלק המחשבתי הוא החשוב, כי דוקא בו מתגלים געגועים וצמאון, הגעגועים והצמאון של האדם הם דוקא אל הכלל המקיף, החלק המחשבתי הרעיוני, ולא אל החלק הפרטי - החלק המעשי.

אך כל זה רק לאחר ה"שבירה"¹ שבה ירד עולם המעשה ממדרגתו העליונה², אך במקורו הוא גבוה יותר. סימן לכך אנו רואים שבאדם ישנו צמאון תמידי לרוחניות, שא"א לספקו רק במחשבה אלא דוקא במעשים.

ב

יסוד ס' הכוזרי להראות את בכורת המצוות המעשיות

הגעגועים הרוחניים לכדם אינם יכולים להשביע את הרצון, רצונו של האדם מגיע לסיפוק דוקא במעשים.

נפש הגר לאחר שהזדככה, יש לה געגועים לקדושה. הגר - מלך הכוזרים, לא שבר את צמאונו רק בחלק המחשבתי, וכל שאיפתו היתה דוקא לעולם המעשה, לדעת את ה"מעשה הרצוי"³.

7. שמות ז, א.

1. עי' לעיל פ"ב פסקה א'.

2. עי' ע"ח שער מיעוט הירח פ"ג, שער א"א פ"ב.

3. פתיחת הכוזרי: "כונתך רצויה, אך מעשך אינו רצוי".

יסודו של ס' הכוזרי הוא לגלות את הגדולה של החלק המעשי שבתורה⁴, ומהחלק המעשי לעלות אל החלק המחשבתי, ולא להיפך כרעת הפילוסופים⁵.

זוהי גדולתה של תורה"ק – בחלק המעשי. במתן תורה, כאשר כל עם ישראל הגיע לדרגת ההשגה העליונה⁶, הם השיגו את כל גדלות ההזרחה העליונה של עולם המעשה, במצב שהיה קודם החטא והשבירה, הם חזרו למדרגת "זיהרא דאדם קדמאה" והקדימו נעשה לנשמע⁷.

חתימת הספר

אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה נִזְמַר הַחֲבֵר בְּלִבּוֹ לְצִאת אֶת אֶרֶץ הַכּוּזָרִי
וְלִלְכֹת לִירוּשָׁלַם תּוֹ. וְהַכּוּזָרִי קָשְׁתָה עָלָיו פְּרִידַת הַחֲבֵר וְדָבַר עִמּוֹ
עַל דָּף בְּאֶמְרוֹ: מַה יֵשׁ לְבַקֵּשׁ בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הַיּוֹם, שֶׁהַשְׂכִּינָה נִעְדְּרַת
מִמֶּנּוּ? וְאֵלּוּ הַתְּרִכָה לְאֵלֹהֵי הָאָשֶׁר לְהַשְׁיִינָה בְּכָל מְקוֹם עַל יְדֵי הַלֵּב
הַשְּׁהוּר וְעַל יְדֵי הַתְּשׁוּקָה הַחֲזוּקָה אֵלֶיהָ, – וְלִמָּה זֶה תַכְנִיס עֲצָמְךָ
בְּסִפְנֵי הַמְדַבְּרוֹת וְהַיָּמִים וְשָׁנָאֵת הָעַמִּים הַשְּׂוֹנִים?

(כג) אמר החבר:

אָכֵן, הַשְׂכִּינָה הַנִּזְרָאִית עֵין בְּעֵין נִעְדְּרַת כִּיּוֹם בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כִּי
הַשְׂכִּינָה שׁוֹרָה רַק עַל נְבִיא אוֹ עַל צְבוּר רְצוּי לְאֵלֹהֵי וְרַק בְּמְקוֹם
הַמְחֻדָּר. – וְהוּא אֲשֶׁר נִצְפָה לְשׁוּבוֹ אֵלָינוּ לְסִי הַבְּסַחַת – כִּי עֵין בְּעֵין יִרְאוּ
בְּשׁוּב ה' צִיּוֹן, וְכִמוֹ שָׁאֵנוּ אוֹמְרִים בְּתַסְלֵתֵנוּ: – וְתַחֲוִינָה עֵינֵינוּ בְּשׁוֹדֵךְ
לְנוֹף לְצִיּוֹן. – אָבֵל הַשְׂכִּינָה הַנִּזְסַתְרָת, הַרוֹחֲנִית, הַיָּא עִם כָּל בְּנוֹ יִשְׂרָאֵל
וְהַמְעֻשִׂים וְהַרְהַר הַלֵּב אֲשֶׁר קָל מִשָּׂא נִמְשׁוֹ קָדֵשׁ לְאֵלֵהי יִשְׂרָאֵל. וְאֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל הִיא הַמְקַדְּשֵׁת לְאֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וְאֵין הַמְעֻשִׂים שְׁלֵמִים כִּי אִם בָּהּ,
וְהַרְבֵּה מִצּוֹת שָׁנְתָנוּ לְיִשְׂרָאֵל בְּטִלוֹת מִמֵּי שָׁאֵנוּ דָר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.
וְהַלֵּב לֹא יוֹד וְהַפְנָה לֹא תִהְיֶה כְּלָה קָדֵשׁ לְאֵלֹהֵי כִי אִם בְּמְקוֹם אֲשֶׁר
יֵאֱמָן עָלָיו כִּי הוּא מִיְחָד לְאֵלֹהֵי, אֵיךְ בְּשִׂאֵין בְּאֶמְנוֹת זֹאת כִּי אִם דְּמִיּוֹן
וּמְשָׁל, עַל אֲחַת פְּמָה וְכַמָּה אִם הִיא אֶמְנוֹת אָמֵת, כִּמוֹ שֶׁהוֹכַחְנוּ זֹאת
לְמַעַלְהָ, – כִּי אִזּוֹ תַתְּעוֹרֵר הַתְּשׁוּקָה לְמְקוֹם הַזֶּה, וְרַק בּוֹ תִהְיֶה הַפְנָה קָדֵשׁ
לְאֵלֹהֵי. בְּיַחֲדוּ אֲצֵל אָדָם הַשּׁוֹאֵף אֶל הַמְקוֹם הַזֶּה מְרַחֵק, וְכָל שֶׁכֵּן אִם הוּא
בָּא לְבַקֵּשׁ פְּסָרָה עַל חֲטָאִים שֶׁחֲטָא לִמְנֵי כּוֹאוּ שְׁמָה, שֶׁהֲרִי אֵין הוּא יִכּוֹל
לְהִבִּיא כִּיּוֹם אֶת הַקְּרִבּוּת שֶׁבָּאָה עָלֵיהֶם הַמְצִינָה מֵאֵת הָאֵלֹהֵי. קָרְבָּן
מִיְחָד לְכָל חֲטָא וְחֲטָא, יְדוּן וְשִׁנְנָה, – וְאֵין לוֹ לְסִמּוֹף אֶלָּא עַל מֵאֲמָר
הַחֲקִימִים: יָלוּת מְכַפֵּרֵת עוֹנֵי, וְהֵן עֲתָה זוֹלָה הוּא אֶל הַמְקוֹם הַנִּזְרָאוּי.

ג

בא"י מתגלה החלק המעשי במילואו

בחו"ל נמצא רק הצל – "בבואה דבבואה" – של אור המצוות המעשיות⁸, וזהו מ"ש חו"ל: "כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה"⁹. כלומר בחו"ל קשה להשיג את החלק האלוקי שבמצוות המעשיות.

4. עי' גם "שיעורים בס' הכוזרי", "מאמרי ראי"ה" עמ' 488.

5. עי' לעיל פרק א' פסקה ד'.

6. עי' כוזרי מאמר א', פז.

7. שבת פח, ב: "בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע, יצאה בת קול ואמרה להן: מי גילה לבני רז זה, שמלאכי השרת משתמשין בו".

8. עי' רמב"ן פרשת עקב יא, יח עפ"י הספרי.

9. כתובות קי, ב.

האור הפנימי שבחלק המעשי שבתורה נמצא בכל מילואו והדרו דוקא בא"י, מפני שבטבע של א"י לא שלטו השבירה והקלקול ולא פגמוהו. מפני זה גם לא ירד המבול בא"י¹⁰, שבא מהחטא וה"שבירה".

דבר זה הוא שבה גדול לא"י שרק בה נשאר הזוהר העליון שקדם ל"שבירה", החוש, השכל והנבואה כולם "במתקלא חדא". וזהו סוד ה"מצוות התלויות בארץ"¹¹, ומכאן גם געגועי הצדיקים לארץ ישראל¹².

ד

השתוקקות החבר לא"י

למלך הכוזרי – הגר, קשה להבין את גורל קדושתה של א"י גם לאחר החורבן – חורבן הארץ ובהמ"ק שהוא מקור הקדושה, ולאחר הסתלקות השכינה והנבואה – כשם שקשה לו להבין את גדולת עם ישראל אחרי חורבן העם ופיזורו בגלות¹³.

בכדי לשבר את אוננו, מסביר לו החבר: אפי' אם נגיד שקדושת א"י באה רק מצד ההסכמה וההרגשה, היה הדבר כבר סיבה מספקת בכדי להעלות את האדם הישראלי לא"י מעפר שפלות הגלות. כדוגמת בתי-כנסיות ובתי מדרשות, שאפשר לבנות בכל מקום ולא דוקא במקום מיוחד, ובכל זאת האדם הנכנס לשם ללמוד או להתפלל ולשפון שיח לפני קונו, מתעלה ומתרומם מחיי החולין לחיי הקודש מחמת השפעת המקום¹⁴. ק"ו בא"י, שהקדושה מונחת בעצמיותה, ולא מחמת בחירה אנושית. אפי' רגבי עפרה הכי מבחר הדומם בעולם, ואור אלוקים שבה הוא משופרי דשופרי¹⁵, כמ"ש: "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו"¹⁶, וכן "אירא דא"י מחכים"¹⁷.

10. זבונים קיג, ב.

11. קידושין לו ב.

12. סוטה יד, א: "מפני מה נתאווה משה רבנו להכנס לא"י וכי... אלא כך אמר משה: הרבה מצוות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י. וכו'.

13. עי' "חתימת הספר": "מה יש לבקש בא"י היום" וכו', וכן ב"פתיחת הספר": "אשאל את הנוצרים ואח המוסלמים... אשר ליהודים די לי במה שנראה לעין כל מהיותם נתונים בשפל, מעוטי מספר וְשנואים על כל".

14. כוזרי מאמר א', סוף צז. ועי' כאן בפ"י "קול יהודה".

15. מאמר ב, יד.

16. תהילים קב, יד – שאבניה ועפרה מיוחדים.

17. בבא בתרא קנת, ב.

ה

היחס בין הרוח לחומר

א

ההשקפה המטריאליסטית וההשקפה האידאליסטית

ישנה מחלוקת ניצחית בין החוקרים והפילוסופים – בעלי ההשקפה החומרית – המטריאליסטית¹, ובין בעלי ההשקפה הרוחנית-האידאליסטית².

בעלי החומר אומרים: העיקר הוא החומר, התועלת המצויה באידאלים היא רק במידה שהם מתגלמים במעשים חומריים, המביאים תועלת חומרית. כל הקידמה והפיתוח שבעולם הם תולדות החומר, וכן האידאלים שמצויים בכל דור ודור בני חומר המה, הוא סיבתם ומולידם. אידאל ערטילאי שאינו מתגשם במעשה, לדידם לאו כלום הוא.

בעלי הרוח – האידאליסטים, אומרים להיפך: העיקר הם האידאלים, הם הרוח החיה בכל תולדות המין האנושי, וכל הדברים שמתגשמים בחומר הם תוצאה מהרוח. החומר אינו אלא חלק טפל וארעי לגבי הרוח-האידיאל, שהוא סיבת החומר והמסתעף ממנו.

ב

היהדות הינה המזיגה של ההשקפה הרוחנית והחומרית

אנו בעלי התורה המעשית נראים לכאורה מבעלי החומר, ובאמת כך חשבו גם רבים מחכמי הגויים, ביחוד חכמי הדת שלהם, שהתכוונו להשפיל בכך את כבוד תוה"ק. וכן מובא בס' העיקרים: "הקשה אלי אחד מחכמייהם" וכו'³. תמצית שאלתו היא: מדוע מיעטה תורתנו ביעודים רוחניים, וכל יעודיה הם בעינינו גשמיים⁴. וכן מדוע מיעטה התורה במצוות מחשבתיות ואמוניות והרבתה במצוות מעשיות גשמיות⁵?

שאלות אלו הם שתיים שהן אחת, כי תורתנו היא תורת הגשם והחומר.

שכחו אלה הטועים והמעטים, כי עיקר העיקרים של תורתנו ומטרת מטרתיה, היא גילוי שכונה – הנקודה המרכזית של התורה כולה. הדביקות האלוקית היא אידיאל האידאלים של התורה כולה, ואיך – כל התורה ומצוותיה, פירושה הם לגביה, הם הקיום שיוצאים מהנקודה המרכזית⁵.

1. מטריאליזם – השקפת עולם הרואה את הממשות כחומרית בלבד. במטריאליזם המטפיזי לחומר מעמד בכורה, ולרוח מעמד מישני או שלילה מוחלטת. ראשית המטריאליזם בניסוח הפילוסופי התחיל ביוון, בתורתם של לוקיפוס ודמוקריטוס. בימי הביניים התפתח ע"י פיר גסנרי ותומאס הובס, לאחר מכן המשך ע"י חוקרי רפואה. (ע"י אנצ'י עברית, כרך כג עמ' 103).

2. אידאליזם – תפישה מחשבתית של העולם שלפיה כל הישות היא אידאה רוחנית. בפילוסופיה המערבית ניתן הניסוח הראשון ע"י פרמינרס, ואח"כ ע"י אפלטון ואריסטו. אח"כ בעזרת שונות ע"י ברקלי וקאנט, ולאחר מכן בפילוסופיה הגרמנית ע"י פייכטה, שליג והגל, וברור האחרון ע"י הרמן כהן. (ע"י אנצ'י עברית, כרך ב' עמ' 638).

3. ספר העיקרים, מאמר ג פרק כד.

4. ע"י שם מאמר ד פרק לט והלאה, וע"י גם באור הגר"א לשה"ש א, ג.

5. ע"י גם "אורות התורה" ד, א.

אעפ"כ, תורתנו תורת המעשים היא, היות ובאמת התורה מראה את ההתאמה והמזיגה האמיתית שבין שתי ההשקפות האלה, הסינתזה בין ההשקפה החומרית והרוחנית⁶, בבחינת "משפטי ד' אמת צדקו יחדיו"⁷.

גדולתה של תורה"ק בזה שהיא "סולם מוצב ארצה"⁸ – תחילתה בעולם הארציות – במעשים חומריים וגשמיים לכאורה, אך באמת "ראשו מגיע השמימה"⁸ – לשמי שמיים עליונים, האידיאל הנשגב ביותר – גילוי שכינה.

(ט) אמר הכוזרי:

הואיל ואתה מאמין בכל מה שאמרתי, הרי האלוה' ית' יודע את כנתתך – שהרי הפל גלוי לפני האלוה'. ולפניו נגלו כל הנסתרות.

(כו) אמר החבר:

אמת, אכל רק דשעה שהמעשה הוא מן הנמנעות. אולם האדם הקשי גם בתחום הרצון. גם בתחום המעשה. יש לכוא אפוא בטענה על האדם המבקש להגיע לשכר הנגלה בלא מעשה נגלה. על כן נאמר: „נהרע'תם בתצרות ונזכרתם לפני יי אלהיכם... והיו לכם לזכרון". וזכרון מרועה"י. – לא שהאלוה צריך לקר שזכירו לו דבר או יפגו תשומת לבו לדבר. כי אם המצוות הן הצריכות להעשות בשלמות, למען תהיינה ראיות לגמול, – כשם שכונות החפלה יש לתת להן מבע על צד השלמות האפשרית בתחנה ובבקשה, כי רק אם יהיו הכונה והמעשה גם יחד שלמים כראוי יכול הגמול עליהם. אף לפי מנהג בני אדם דומה הדבר קאלו היה בתרועה בתצורות משום הזכרה – וידברה תורה כלשון בני אדם"י. אולם אם יעשה המעשה בלא כונה או אם הכונה לא תלנה מעשה תאבד התוחלת לשכר. רק אם המעשה אינו בנדר האפשרות, יש תועלת מה בדבר אם ישמר האדם על הכונה ותמצל לפני אלהיו על העדר המעשה, כדרך שאנו מתודים בתפלתנו: "ומפני חטאינו גלינו מארצנו. וכן בתפלות אחרות.

ג

התכלית – שהציור השכלי יתגשם במעשה

השכל' הוא המצייר, והעיקר הוא הציור השכלי, אך לא הציור השכלי כשהוא לעצמו, אלא הציור השכלי שמתגלם ומתגשם דוקא במעשים⁹.

המעשים הטובים באים כתוצאה מהציור הנפשי הטוב, בעשייתם הם יוצרים ומולידים ציור טוב, והרעים להיפך. החיים האמיתיים הם החיים הציוריים¹⁰, המעשים הם תוצאה של זיכמי חיים "המעשה אשר יעשה האדם וחי בהם"¹¹.

6. עי' "שעורים בס' הכוזרי", מאמרי רביה עמ' 493, ח.

7. תהילים יט, י.

8. בראשית כח, יב.

9. עי' גם "נפש החיים" שער א'.

10. עי' לעיל פ"ד, א.

11. ויקרא יח, ה.

אע"פ שהמעשה הוא מוגבל, ואילו השאיפה והרצון הם ללא תכלית¹², הרצון הוא בבחינת "אין סוף", כמ"ש "לית מחשבה תפיסא ביה"¹³, אבל רעותא דליבא תפיסא ביה"¹⁴. האידיאל הוא אמנם גבוה ומרומם יותר מהמעשה, אך אנו קרוצי חומר קשורים ואחוזים בעולם העשייה, ולכן יכולתנו מוגבלת בתחום עולם המעשה.

ד

אחרות המחשבה והמעשה

ההבדל בין המחשבה והמעשה, החומר והרוח, הוא רק ביחס לדידן – בעלי גוף חומרי המורכבים מגוף ונפש, חומר וצורה, אבל במציאות האמיתית אין שום הבדל וחציצה בין מחשבה למעשה. חומר ורוח – הכל הוא מחשבה והכל הוא מעשה, דא ודא אחד הוא¹⁵. כמ"ש "זאין צור כאלוקינו"¹⁶ – אין צייר כאלוקינו"¹⁷, דהיינו שאצל הקב"ה כביכול הציורים השכליים הם גם ציורים מעשיים. ואף שהחסד העליון הוא אין סופי, בכל זאת הגמול הוא מוגבל לפי המעשה, בסוד הצימצום¹⁸.

(כד) אמר הכוזרי:

עד הנה ראיתיך אוהב חרות, ושבתמי ונראיתי אותך כעת מבקש להוסיף על עבודתך מצד החובות שתתחייב בהן כשתדור בארץ ישראל, מצוות שאין אתה חייב בהן במקומנו פה.

(כה) אמר החבר:

אין אני מבקש כי אם את החרות מן השעבוד לרבים אשר אני רוצה קלל למצא חן בעיניהם, ואלו השתדלתי בזה כל ימי חיי לא הייתי פניע לקף, ואלו הנעתי לקף לא הנה הדבר מביא לי תועלת, – כננתי לשעבוד לבני אדם ולבקשה למצא חן בעיניהם. מבקש אני לי את השעבוד לאחד אשר בטרך מעט אספר למצא חן בעיניו, דבר המועיל בעולם הזה ובעולם הבא, – כננתי למציאת חן בעיני האלוה ית'. כי השעבוד לו הוא החרות, והכניעה לו היא הכבוד האמיתי.

12. סנה' צה, ב: "אי בעו צדיקי ברו עלמא", וכן "אין דבר העומד בפני הרצון".
13. "תפילת פתח אליהו" – תק"ו הק' יז, א.
14. זהר האזינו רפט.
15. עי' "אגרות ראייה" ח"א עמ' שיט.
16. שמואל א ב, ב.
17. ברכות י, ב: "שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, מדת ב"ו צר צורה ע"ג כותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה, קרבים ובני מעים. והקב"ה אינו כן צר צורה בתוך צורה" וכו'.
18. עי' "קל"ח פתח חכמה", פתח כד.

ו

הדביקות האלוקית והרביקות האנושית

א

הדביקות האנושית שעפ"י הפילוסופים

הדביקות שעפ"י השכל האנושי היא הדביקות ב"שכל הפועל"¹, דהיינו לזכך את השכל באופן מוחלט, בכדי להוציא ממנו אל הפועל את הכוחות השכליים שגנוזים בו בכח. זיכך זה געשה לאחר זיכך המידות, שגם הוא עפ"י השכל האנושי.

רביקות מסוג זה לא תוכל להיות המונית ועממית, אלא רק נחלת יחירי סגולה, גדולי הפילוסופים בעלי השכל העליון. במצב כזה ישאר המון העם כאסקופה הנדרסת תחת כפות רגליו של הפילוסוף העליון².

ב

הדביקות האלוקית שעפ"י הנבואה

הדביקות האלוקית היא למעלה מהשגת השכל האנושי, עליה נא': "לאהבה את ד' ולדבקה בו"³ – קודם אהבה ואח"כ דביקות.

ברצוננו ובמחשבתנו מוטבעים געגועים חזקים מאד לדביקות, בבחינת "נפשי חולת אהבתך"⁴. דבר זה מראה לנו כי הדביקות האלוקית שנודעה לנו מפי הנבואה היא הכרחית לקיום המציאות, ולשלמות הרוחנית של המציאות. היות וכלל מסור בידינו ששום דבר בעולם לא נברא לבטלה⁵ – מהנשגב ביותר ועד לזעיר ביותר, כמ"ש: "כל הנברא בושמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו"⁶, ק"ו שהדביקות, שהיא הדבר העליון ביותר – אינה דבר צרדי וטפל.

הדביקות העליונה היא ההידור של כל הבריאה: "הדור נאה זיו העולם"⁷, עליה נא': "הור והור לפניו"⁸.

1. עי' כוזרי א, ד יג. מו"נ ב, ד.
2. עי' כוזרי א, א – דברי הפילוסוף.
3. דברים יא, כב.
4. שיר "ידיד נפש".
5. עי' ילקו"ש שמואל קלא.
6. ישעיהו מג, ז.
7. שיר "ידיד נפש", ובהמשך שם: "נפשי חולת אהבתך".
8. תהילים צט, י.

ג

הידור מצוה

ה"הידור" הזה – הרביקות האלוקות, אינה הידור בעלמא – קישוט חיצוני, אלא הוא עיקר העיקרים של הבריאה. מה שאנו מכנים התנאות במצוות בשם "הידור מצוה"⁹ זהו ג"כ בכונה זאת. כי מי שיש לו הרגשת אהבה ורביקות ע"י המצוות, הוא משתדל לעשותם ככל מיני הידורים¹⁰, ולא כלאחר יד – כאומר, ח"ו, כמה קשה עלי עולה של תורה או מצוה¹⁰.

בבחינה זו אמרו חז"ל: "תנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, אם יקבלו את התורה מוטב, ואם לאו" וכו"¹¹, כי רק הרביקות שבאה עי' התורה היא עיקר וסוד קיום כל העולמות¹².

ז

עם ישראל וארץ ישראל

א

השגת כל עם קשורה בארצו

ההשגה האנושית של כל עם מקושרת בארצו, "בארצותם לגוייהם"¹, גוי גוי וארצו, עם ועם השגתו והשכלתו².

ההשגה האלוקית³ והרביקות העליונה⁴ מופיעה רק בעם ישראל, ודוקא בארץ ישראל.

ב

ארץ ישראל מקום גילוי השכינה

המגמה העליונה של האדם היא לזכך את עצמו מכל הריבויים אל אמונת הייחוד. להשתחרר מרצונותיו הרבים ולהעשות בן חורין, להתקשר רק ברצון אחד ועבודת אחת – עבודת הבורא⁵.

9. בבא קמא ט, ב.

10. עי' עין אי"ה ח"א עמ' 62, פסק' קנז.

11. עי' ישעיהו כט, יג.

12. עפ"י שבת פח, א.

13. עי' "גפש החיים" הק' לשער ד', ושער ד'.

1. בראשית י, לא.

2. עי' רמב"ן, ועי' אורות עמ' כג פסק' ז.

3. "אין הנבואה שורה אלא בא"י" (פתיחתא כד, איכ"ד). "אוירא דא"י מחכים" (ב"ב קנח, א). ועי' אורות, א"י, פסק' ה-ו.

4. עי' אורות שם פסק' ד.

5. עי' אמירת יה"ר שלפני הנחת תפילין.

כשם שמגמה זו היא מטרת כל אדם מבחינה חומרית – להיות עצמאי ולא להזדקק לבריות: "כיון שנצטרך אדם לבריות כאילו נדון באש ובמים"⁶, שנא' הרכבת אנוש לראשנו באנו באש ובמים"⁷, כן היא המטרה הכללית של כל עם – להיות בן חורין.

עם ישראל אינו יכול להשיג מטרה זו בגלות תחת עול עבדות חומרית ורוחנית⁸. המטרה העליונה הזו היא גילוי שכינה, שאינה אפשרית אלא רק בעם ישראל הנמצא בא"י, "כי לי בני ישראל עבדים"⁹ – "עבדי הם ולא עבדים לעבדים"¹⁰.

ג

מצוות התלויות בארץ

גם הטבעיות הגשמית שכדומם ובצומח של א"י הינם מעולם התיקון שקודם ה"שבירה"^{10א}, וזוהו סוד מצוות התלויות בארץ¹¹.

וזוהו מה שאמרו חז"ל: "למה נתאוה משה להכנס לארץ" ... אלא לקיים מצוות התלויות בארץ¹², דהיינו אף שהשגת משה היתה מהשורש העליון, מ"זיהרא עילאה" כאמור לעיל¹³, אך כל זה רק בעולם המחשבה. משה נתאוה להגשים מדרגה זו גם במעשה, ודבר זה אינו אפשרי אלא רק בא"י, ובמצוות התלויות בארץ.

אֲשֶׁר לִסְכָּנָה בִּבְקֶשֶׁה וּבְיָגֵם, אֵינָה בְּנֶגֶד „לֹא תִגְסוּ אֶת יְיָ אֱלֹהֵיכֶם“ – דומה היא יותר לִסְכָּנָה שְׁמִסְתַּכֵּן, לְמַשְׁלֵי, הַסּוֹתֵר הַנּוֹדֵד לְמִרְתָּקִים מֵחוֹף מִקְנָה לְהַרְיִיחַ בְּסוֹחְרָתוֹ, – וְאִם הָאִישׁ הַעוֹלָה לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל מִכְּנִיס עֲצָמוֹ לְסִכְנוֹת גְּדוֹלוֹת יוֹתֵר מִפְּעֻלַּת תְּשׁוּבָתוֹ וְתִקְוָתוֹ לְכִפְרֵת עֲוֹנוֹת יֵשׁ לוֹ הַתְּנַצְלוֹת עַל שִׁמּוֹ אֶת נִפְשׁוֹ בְּכַסּוֹ, לְאַחַר שֶׁעָשָׂה חֲשָׁבוֹן הַנְּפֶשׁ וְהוֹדָה עַל הַחַיִּים שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ עַד הַיּוֹם וְנִזְמַר בְּלִבּוֹ לְהִתְפַּסֵּק בָּהֶם וּלְהִקְנֹי יֵשׁ שְׂאֵרִית יְמָיו לְעֵשִׂית רִצּוֹן אֱלֹהֵיו. וְאִם יוֹכֵה כִּי יִצְיִלְהוּ הָאֱלֹהִים מִכָּל הַסְּכָנוֹת יוֹדֵה וְיִשְׁבַּח, וְאִם יֵאבֵד בְּעוֹנוֹתָיו – יִמְצָא כְּסוּי בְּיָדֵיךָ כִּי רַב עֲוֹנוֹתָיו וְתִכְפְּרוּ לוֹ בְּמוֹחוֹ: יוֹדֵעַ הוּא כִּי דָרְכּוֹ זֹאת טוֹבָה מִדְּרֹךְ הָאֲנָשִׁים הַמְּסַכְּנִים נַפְשׁוֹתָם בְּמִלְתָּמָה, אִם לְמַעַן יִקְרִיבוּ כְּשִׁירֵי הַנְּבִירָה וְהַנְּצָחוֹן אוֹ בְּגִלְלַת הַשָּׁלֵל הַנִּדּוּל אֲשֶׁר יִקְחוּ. אֲכֹן קָלָה הַסְּכָנָה שֶׁסָּפֵן הוּא אֶת נַפְשׁוֹ אֲךָ מִזֵּו שֶׁנִּסְתַּכְּנוּ בָּהּ הָאֲנָשִׁים הַיוֹצְאִים לְמִלְתָּמַת מִצְוָה מֵחוֹף מִקְנָה כִּי יִהְיֶה לָהֶם תֵּלֵק לְעוֹלָם הַבָּא.

ד

התשוקה לא"י צריכה להתגשם בעליה אליה

כשם שלא די לאיש הישראלי לדבוק באלוקי ישראל רק במחשבה ללא מצוות מעשיות, כך א"א לצאת ידי חובת א"י רק במחשבה ותשוקה בלבד.

6. ילקו"ש תהילים תשצ"א, ועי' ברכות ו, ב.
7. תהילים טו, יב.
8. עי' אורות, א"י, פסק' ג.
9. ויקרא כה, נה.
10. בבא מציעא י, א.
- 10א. עי' רמב"ן, ויקרא כו, ו.
11. עי' גם לעיל: פ"ד פסק' ג.
12. עפ"י סוטה יד, א.
13. ח"ב פ"ג.

השתוקקות וגעגועים לא"י ישנם גם לבני עמים אחרים¹⁴, געגועים אלו הם אינסטינקטיביים, והם אות לקדושת א"י ישראל מצד עצמותה – אבל רצון וקישור נפשי אמיתי לא"י מצוי רק בעם ישראל. רצון זה אינו מתגלה בעוצם טהרתו ונועם זיוו, אלא רק במי שנכון למסור את נפשו¹⁵ עליה בפועל, דהיינו לעזוב את ארץ גלותו על כל מנעמיה, ולחיות אפי' חיי דוחק וצער, ובלבד שיגור בא"י.

ח

ציונות

א

הציונות של ר' יהודה הלוי

ר' יהודה הלוי הוא ה"ציוני הראשון", שכתב והבהיר, בעומק השגתו האלוהית – שאלוקי ישראל, תורת ישראל וארץ ישראל, כולם חבוקים אחוזים ודבוקים בקשר אמיץ, אשר לא ינתק ולא יפרד לנצח. קשר זה הוא דוקא בארץ ישראל¹⁶, ורק בה מתגלה אורו הפנימי העצמותי בכל תקפו.

רעיון גדול ועמוק זה, היה לו למקור חייו, וחרף כל הסכנות, המכשולים והמעצורים, הוא השתדל להוציאו מהכח אל הפועל ולהגשימו בחיור².

ב

תנועת הציונות

הציונות מוכרחת אחרי כל הכרכורים והעיקולים סחור סחור, לשוב אל הציונות של ר' יהודה הלוי – יוצר הציונות הראשון.

הציונות צריכה להיות ספוגה וחרורה ברעיון הקדושה בכל שאיפותיה ומטרותיה, דרכיה ושכיליה – בין בחומר ובין ברוח³. תמציתו של רעיון זה, כלול במאמרם: "אורייתא וקוב"ה וישראל, כולא חד⁴ אך בארעא דישראל¹."

14. תנחומא משפטים כג, כ. שוחר טוב ה, א. שמור'ר לב, ב. ועי' כוזרי ב, כא-כג.

15. ברכות ה, א: "ג' מתנות טובות וכו', וכולן לא נתן אלא עי' יסורין, ואלו הן: תורה, א"י ועדה"ב".

1. זוהר ח"ג צג, ב: "מי בעמך ישראל גוי אחד בארץ, אימתי גוי אחד, בזמן שהן בארץ".

2. עי' חתימת הספר: "אחר הרברים האלה גמר החבר בלבו לצאת את ארץ הכוזר וללכת לירושלים ת"ו" – ריה"ל רומז לעצמו. ועי' "שירי ציון" שכתב.

3. עי' מאמר "תעודת ישראל ולאומיותו". ועי' מאמרי ראי"ה ב' עמ' 388: מאמרים על תנועת דגל י-ם. ועי' אורות עמ' קפה.

4. זהר ויקרא עג, א.

ג

הגשמת שליחותה של תנועת הציונות

תנועת הציונות שנטלה או שהוטל עליה, התפקיד הקדוש לעורר בלב העם את האהבה העזה לא"י, ואת הכוסף האמיתי הנחוץ לתחיתו ולתקומתו של העם⁵ – לא תוכל למלא את שליחותה, אם לא תהיה חרורה כולה ברעיון הקדושה דלעיל.

דוקא ברעיון דגל הקדושה צריך לצאת אל העם ולהעירו משפלות הגלות, מהעברוון החומרית והרוחנית, היות ורק ברעיון הקדושה מונח הכח החזק שמסוגל להעיר את ענו ישראל לבנין ולתחיה⁶.

ט

תכלית כנסת ישראל בארץ ישראל

גם מי שמעורר בלב בני אדם אהבה למקום הקדוש הזה ראוי לשכר
 קלא ספק והוא מקרב עת בוא תקונו, כמה שנאמר: „אתה תקום תרחם
 ציון, כי עת לחננה, כי בא מועד, – כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה
 יחוננו“ – ואת אומרת: ירושלים לא תבנה כי אם כאשר ישתוקקו אליה
 בני ישראל תכלית השוקה עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה.

(כח) אמר הכוזרי:

אם בן הדבר, אין זה כי אם חטא למנע אותה, ואין זה כי אם מצנה
 לפי ש לה. יצורה האלוה ויהיה לה מנן ומשיע יחוננה חסדו.

שלוס רב עליה!

א

בנין כנסת ישראל בארץ ישראל

כנסת ישראל מוכרחת להיות קשורה ואחוזת בא"י, לא רק במחשבה אלא גם במעשה – בבנין ובתחיה, להחיות גשמות ולקומם הריסות¹, בכרי להשלים את עצמה ואת העולם כולו, כלל המין האנושי.

וכמאמר החבר בסוף הספר: „גם מי שמעורר בלב בני האדם אהבה למקום הקדוש הזה: ראוי לשכר בלא ספק, והוא מקרב עת בוא תקונו כמו שנאמר: „אתה תקום תרחם ציון, כי עת לחננה כי בא מועד, כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו“² – זאת אומרת ירושלים לא תבנה כי אם כאשר יכספו אליה בני ישראל תכלית הכוסף, עד אשר יחוננו את אבניה ואת עפרה.“

5. עי' אגרות ראי"ה ח"ב עמ' קיז. מאמרי ראי"ה עמ': 98, 360.

6. עי' אגרות ראי"ה ח"ב עמ': קלד, רח. מאמרי ראי"ה עמ' 317. אורות עמ' פג, פסק' מב.

1. עי' אורות עמ' סב, פסק' ח.

2. תהילים קב, יד.

ב

תיקון עולם במלכות שדי

ככל שנוסיף להתבונן ולהתעמק במבט חודר לתוך המאורעות, המעשים, הצרות, הגזירות, ההריגות, השמדות, וכל מיני ההרפתקאות שעברו על עם ישראל מיום גלותו ועד היום הזה, פזורו בעמים ובארצות, והצרות שסבבו מכל עבר – יפליא אותנו בתמהון עצום, מהו הכח הפנימי הטמיר שחבוי בו וסמוי מן העין – הצמאון הצפון בעומק לב האיש הישראלי לאלוקי ישראל לתורת ישראל, לארץ ישראל. אש אהבה עמוקה ועזה, אשר מים רבים לא יוכלו לכבותה.³

כל הצמאונות והתשוקות הללו כלולים בכוסף הפנימי העליון לתיקון עולם – לחזור למצב העולם שקודם הקלקול וה"שבירה"⁴.

לתקן עולם במלכות שדי⁵

שיהיה השם שלם ביחודא שלים בכנסת ישראל והכסא שלם,⁶

הכסא של הקב"ה דא ארעא קדישא.⁷

ביום ההוא יהיה ה' אחר ושמו אחר.⁸

אכ"ר בבא"ס

3. עפ"י שה"ש ת, ז.

4. ע"י לעיל ח"ב.

5. תפילת "עלינו לשבח", וע"י אודה"ק ח"א עמ' קנה.

6. ע"י רש"י שמות יז, טז – עפ"י תנחומא כי תצא, יא.

7. ע"י ישעיה, סו א.

8. זכריה יד, ט.